

Bədi yaradıcılıq vasitələrindən elmi metoddla ancaq müasir qavrayışa uyğun olanları seçmək lazımdır.

Ekspərimental psixologiya, elmi cəhətdən bizim dinamik qavrayış və düşüncəmizin bütün problemlərini həll etməlidir. Fikrimizə, bundan sonra ekspərimental psixologiyamız tədqiqatçı bizim qavrayışımızın dinamikliyi olmalıdır.

Ekspərimentçi psixoloqlar bizim qavramamızı rəqəmlərdə, formulalarda və qanunlarda öyrənməlidirlər. Onlar ilk növbədə bizim müasir qavrayışımıza hansı məcazların daha çox uyğun gəldiyini müəyyənəlməlidirlər. Çünki məcazlar bütün dövrlərdə dinamik qavramamızı ötürülməsi üçün ən güclü vasitə olub.

Bizim qavramamız hər yeni mədəni-tarixi dövrə uyğun dəyişdiyi halda, məcazlar da II əsrdən başlayaraq bizim dövrümüzdə qədər dəyişmişdir. Psixologiya ekspərimental olaraq hansı məcazların Homerə, hansı məcazların bizə uyğun olduğunu müəyyənəlməlidirlər.

Düzi, çağdaş ekspərimental psixologiya, hələ, az qala, ilkin dövrünü yaşayır. Veber, Fexner, Helmqolts, Vundt, Arent, Delbet, Ştumpf, Ebbinhuaz, Lipps, Çelpanın böyük zəhmətlərinə baxmayaraq, hələ ki, psixiki hadisələrin ölçülmə problemi ilkin mərhələdədir. Hələ indi güc-bəlalayla ancaq kobud hisslər ölçülə bilər. Kompleks şəkildə olan hisslərin ölçülməsindən hal-hazırda söhbət belə gedə bilməz. Deməli, indi məcazi heç cür ölçmək mümkün deyil. Lakin mən tezliklə ekspərimentçi psixoloqların hər bir məcazın intensivliyini müqayisə edə biləcəklərinə əminəm. Psixoeksperimentalizm

...İndi böyük şəhərlər, lokomotivlər, avtomobillər və təyyarələr əsrində sənətkarların qarşısında çox mürəkkəb bir sual dayanır: seir və rəsm əsərlərində sürətli hərəkət edən maşınları, Nyu-York, Çikaqo, London, Paris və ya Moskva sakinlərini bizim əsəbi və anlaşılmaz qəbul etməyimizi ötürmək. XX əsrdə yaşayan adamların dinamik qavrayışını ötürməkdən ötrü gərkdir ki...

İmajinizm

İppolit SOKOLOV

1835-1891) və A.N.Ve-selovski (rus ədəbiyyatşünası, akademik - 1846-1918) kimi alimlər də məcazların mahiyyətini mükəmməl səviyyəsində dərkəndən o yana keçməmişlər.

Potebninin fikrinə, obraz izah oluna bilsə, daha çox sadə və aydın bir şeydir. Və obrazlılığın məqsədi obrazın bizim idrakımıza, qavrayışımıza yaxınlaşdırmaqdır. Başqa cür obrazlılığın heç bir mənası yoxdur. Obraz öz izah edə bildiyindən daha çox bizə məlumdur.

Məcaz təsəvvür dinamik reproduksiyanın ən güclü vasitəsidir.

Təsəvvürlərin reproduksiya psixologiyada nə vaxtla şüurumuzda duyğu orqanlarımızın özənliyi nəticəsində yaranan və sonradan, hətta qeyri-iradi olaraq belə yaddaşımızda meydana gələn hisslərin yenidənliyi prosessidir.

Təsəvvür hisslərin, duyğuların ifadə edilməsidir. Bizim hisslərimiz şüurumuzda qalır və təsəvvürümüzə yenidən emal olunur. Dəgər hisslər daxili qeydini bitməsi ilə yoxa çıxsa, onda heç bir daxili əlamət olmur.

Təsəvvür hisslərdən həmişə daha zəif, daha səlgün və qeyri-məhkəmdir. Məsələn, bizim meşə haqqında təsəvvürümüzün, meşənin birbaşa qavrayışından olduqca zəifdir. Təsəvvür - intensivliyinə görə hissi xarakterlidir, lakin ona heç vaxt çatır.

Və elə məcazın əsas mahiyyəti də hissləri daha çox intensiv reproduksiya etməkdir. Müqayisə güclü və orijinal olduqca, təsəvvür şüurumuzda daha aydın yaranır. İmajinistlərin tələbləri tam qanunauyundur: hər bir bədi məcaz yeni və orijinal olmalıdır. Axı on koskin və ən güclü hissi yenilik hissidir. Hər bir məcaz içəri hər qurtum kvasin burundan çıxan qazi kimi olmalıdır. Təkrar olunan hər bir müqayisə plagiat olmağıyla yanaşı, həm də axmaqlıqdır. İmajinistlər qeyri-təbii, riskli, süni müqayisələrdən çəkinirlər. Çünki bütün müqayisələr (hətta klassik Puşkin müqayisələrdə) eyni dərəcədə süni və risklidir - onlar ancaq təkrar müqayisələrdən çəkinirlər. Müqayisə təbii və qeyri-təbii müqayisələrə ayrılmalıdır: ancaq güclü və zəif, yeni və köhnə müqayisələr var.

Potebnya deyirdi ki, sözün obrazlılığı onun poetikliklə bərabərdir. Söz isə indi müasir şüurdə heç bir təsəvvür yaratmır. Şair istədiyi qədər "dəhşət, dəhşət və ya kədər, kədər!" sözlərini təkrar etsin. Onsuz da, heç bir təəsürat oyada bilməyəcək: mən qarşımda dəhşət və ya kədər sözlərindən başqa heç nə görmürəm. Çox nadir hallarda obraz istifadə edən klassiklərimiz, elə hey eyni sözləri istifadə etməklə, bizdə dəhşət və kədər sözlərinin arxasında dayanacaq dəhşət və kədər hissini duymağı təsəvvür etmişdir. Kədər və ya dəhşət sözü müasir insanın şüurunda kədər və ya dəhşət haqqında təsəvvür yaratmır.

Bizim müasir qavrayışımız belədir. İndi orijinal bədi obraz vacibdir. Və cümlələrdə məcazlar nə qədər çox olarsa, obrazlar bir o qədər gözlənilməz, təsəvvür reproduksiya isə bir o qədər dinamik olacaqdır. Şairlərin obrazlarla bolluğu bizim qavrayışımızda proporsionaldır. Məcazların imajinistik maksimal kamiiyyət prinsipini bizim qavrayışımızın intensivliyinin sərhədini müəyyənəlməyə kömək edir.

Məcazların maksimal kamiiyyəti iki yeni prinsipə gətirdi - politropizm və monotropizm.

Məcaz təxminən hər bir sözdə olanda, bir topa obrazın içində bir obraz digərini zidd ola, hətta daha çox - bir hissə o biri hissəyə də zidd ola bilər. Amma imajinistlər kateqoriyadan çəkinməlidirlər. İmajinist ifadəsində məcazlar əsas, birinci, ikinci və üçüncü dərəcəli kimi hissələrlə ayrılmalıdır. İyeni bir cümlədə istənilən məcaz əsas məcazı dərinləşdirir və ya genişləndirir bilməz. Əksinə, hər bir məcaz müstəqil tam bir ifadə kimi qonşu məcazlarla bağlı deyil. Politropizm obraz kombinasiyalarında maksimum gözlənilməzlik və yenilikdir. Politropizm müasir şəhərlərin əsəbi, sıçrayışlı qavrayışına uyğundur.

Çünki qavramamızı gərginləşdirmək üçün həttdə qədər - ereksiyaya qədər gətirir.

Məsələn,

V.Şerşeneviçə:

Gözünüzün tapşırıqlarında
göz-bəbəyinizə Ayla
Yüzlük lampası bürsən.

Burada göz bəbəyi eyni vaxtda iki müqayisə altındadır - Ay və elektrik lampasıyla.

Politropizm yanaşı monotropizm metodu da genişləndirir. Monotropizm obrazın iki hissəyə tam, dəqiq və simmetrik bölünməsidir. Ancaq monotropizm obrazda təsvirin dəqiqliyinə nail olmaq olar.

A.Kusikov kötük haqqında:

Köklərini dərin sirlərə atıb,
Süsüb, düşüncələrinə dalıb

V.Şerşeneviç:

Sevgilinin baxışları sanki

Klounun halqasından

Tullanmış kimi oynayırdı.

Bütün bu obrazlarla müqayisə edilən müqayisə olunan arasında bərabərlik işarəsi durur.

Yapon poeziyası on iki əsr boyunca milli dirəyli dövrünün (VII və VIII əsrlər) klassik şairləri Xitamaro və Akakixitadon tutmuş və indiki dövrə qədər öz tələflərini gətirərək obraz nümunələri yaratmışlar.

İndi, hətta Balmontun da stereotip məcazlardan qaçdığı, hər bir yeni başlanış şairin yeni və güclü məcazlarla yazdığı bir vaxtda, məcazların tokeo tokeo olması kifayət etmir. İndi onun orijinallığı və keyfiyyəti daha vacibdir. Məcazın orijinallığı kriteriyası onun nail olmasının çətinlik dərəcəsi ola bilər. Tropologiya müxtəlif kateqoriyalı məcazlar üçün texniki çətinliklər şkalası müəyyən etmişdir. Abstrakt abstraktla, hətta konkretlə də müqayisə etmək, konkret abstraktla və ya konkret müqayisə etmək asandır. Konkret olantı, məsələn, samovar və səki sözlərinin konkret müqayisə etmək on çətindir.

Ona səvgi və futurizm kimi abstrakt anlayış konkretlə müqayisə etmək daha asandır. "Futurizm" abstraksiyası ilə istənilən şeylə - kənd mədəbəzi, nil təməhi, Kazbek dolab, yan evlə müqayisə etmək asandır. Gərək birçox müqayisəyə daxil, mexaniki, məntiqi bağlılıq verə bilsən. Konkret predmetlər, məsələn, stol və ya samovarı müqayisə etmək çox çətindir: mümkün olan müqayisələr sayı çox deyil. Konkret konkretdən müqayisə konkretliyi təkliflər (müqayisədən ötrü elə çətin konkret predmetlər var ki, onlar üçün iki, üç mümkün müqayisə var) hesablanır, abstraktların konkretlə müqayisəsi isə minləklərlə hesablanır. Bir çox qəzet felyetonçuların tədqiqçiləri elə bir aydın, obrazlı üslub işləyib hazırlayıblar ki, az qala, hər bir sözdə məcaz gətirir. Lakin bu "qəzet imajinizmi"nin deyəməklər ki, heç bir döyür yoxdur. Onlar, adətən, abstrakt anlayışları hansısa konkret anlayışlarla müqayisə

Təsəvvür hisslərin, duyğuların ifadə edilməsidir. Bizim hisslərimiz şüurumuzda qalır və təsəvvürümüzə yenidən emal olunur.

İndi əli psixiki proseslərin dəqiq ölçülə bilməsi ətrafındadır. Psixofizika və psixofiziologiya, tezliklə qeyri-iradi və həyəcanlanmanın hansı güclü bu və ya digər məcaz növünü dəfələrlə öyrənəcək. Mən ominom: ekspərimentçi psixoloqlar bir daha şübut edəcəklər ki, mənim "Tropologiya"ndakı məcazların hesablanması və məcazların kamiiyyət və keyfiyyət tokeamilliliyi ilə bağlı fikirlərim reallığa uyğundur. Məcazların müqayisə parafelimi və müqayisə periodu kimi artıq yoxa çıxmışdır olan növlərin onlarla sözlə uzadılması. Flomerin hərəkətsiz, yəndomsız, sakit, primitiv qavrayışına uyğunluğunu həmişə statistik, həm də ekspərimental olaraq müəyyənəlməlidirlər. Əksinə, iki-üç sözün ibarət qısa müqayisə bizim müasir əsəbi, sıçrayışlı qavramamıza daha çox uyğundur.

müqayisələri tədqiq edirlər. Və ancaq qısa müqayisələrdən istifadə etməklə, hər bir sözdə məcaz olduğu halda nail olunaçaq maksimuma çatdırlar. Qısa müqayisə ən kompakt obraz kimi öz intensivliyində birinci yerdədir.

Hələ ki, nə dilçilikdə, nə də psixologiyada məcazlar yaxşı tədqiq olunmayıb. İndi elmdə elmi olmayan (məhz elmi olmayan!) bir fikir hökm sürür: "Məcazların mühüm xüsusiyyəti onların bədiiyində, gözəlliyində əyaniyində, aydınlığındadır.

Məcazlarda elə sözlər, elə ifadələr var ki, oxucunun toxuyulmuş tədqiqatçı, hadisələrini, olayların canlı obrazı haqqında əyani təsəvvür yaradır.

Məcazların məqsədi nəmləmlərini məlumlarla izah etməkdir". Məcazlar dilçilikdə məktəb dərslərindənki sözcüklük nəzəriyyəsinə həqiqətən də yaxşı tədqiq edilmişdir. Hətta A.A.Potebnya (rus dilçisi, ədəbiyyatşünası, filosof

yisə edirlər.

Futuristlər əsərlərini əsasən elə elementar məcazlarla doldururlar ki, onlarda həyat, ürək, sevgi, səadət, kədər və s. kimi abstrakt anlayışlar nəsə bir konkret anlayışla müqayisə olunur.

İmajinistlər abstrakt obrazlardan istifadə etmirlər. Onlar yalnız konkret obrazlardan istifadə edirlər.

A.Kusikov:

*Və ay qızıl bumeranq kimi yuxarı atılaraq,
Tarladan təpəyə qayıdırdı.*

Və ya:

*Sığırcının gözlərindəki yuvaya
Hamı günəşdən, aydan saman daşıyır.*

V.Şerşeneviç:

*Ay işığının burğusuyla
Ev pəncərələrinin tıxaçı açılır.*

Və ya:

Dodaqlarının qırışı qərmona bənzəyir.

Buna qədər ancaq obrazların eklektizmi vardı. Bundan sonra obrazların vəhdəti olmalıdır. Təsadüfi obraz olmamalıdır. Bütün obrazlar hansısa həyat tərzinə və ya hansısa dini sahədən çıxmaqla, gerçəkliyin monistik qavrayışı ətrafında birləşməlidir.

Vadim Şerşeneviçin (rus şairi, tərcüməçisi 1893-1942) şeirlərində əsəbi, dağınıq obrazlar urbanizm psixologiyası ətrafında birləşib. Aleksandr Kusikovda (rus şairi, imajinist - 1896-1977) isə Şorq və Quran obrazları neosufizmlə birləşib.

Məcazların vəhdəti onların tam oxşarlığıdır. Lakin, əlbəttə ki, məcazların oxşarlığı onların yeknəsəqliyi deyil. Məcazların yeknəsəqliyi ancaq işini bilməyən, pis "ustadlarda" olur. Onlar yeni mövzuların yoxluğundan və köhnə mövzulara yeni yanaşmalarının olmadığından hansısa göz-bəbəyini bu və ya digər predmetlə, ya da ayı gah qaz, gah ördək, gah qu quşu, gah baş, gah saç, gah göz, gah qulaq, gah burun, gah da ağızla müqayisə edirlər.

Beləliklə, müasir sənətkara sözlər lazımdır:

1. Hər bir sözdə məcaz olacaq dərəcə maksimal sayda məcaz.
2. Ölmüş məcaz növlərini, degenerat məcazların boykotu.
3. Hər bir məcazın mütləq yeni və orijinal olması.
4. Politropizm və monotropizm.
5. Obstrakt obraz əvəzinə konkret obraz.
6. Məcazların vəhdəti.

Lakin yenə də imajinizm səriştəsiz və naşıl adamlara şerti transkripsiya, öyüd kimi görünəcək.

İmajinist. Ordnas. 1921

Rus dilindən tərcümə edən:

XANIM AYDIN

